

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ РЕНТИ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ

Сучасна парадигма розвитку національної економіки України в умовах глобальної нестабільності та воєнного стану вимагає радикального перегляду підходів до формування експортного потенціалу. Питання переходу від сировинно-орієнтованої моделі до стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю (ВДВ) перестало бути виключно теоретичною дискусією в академічних колах і трансформувалося у фундаментальний чинник національної безпеки та економічного суверенітету.

Для держави, що проходить через безпрецедентні випробування війною та готується до етапу майбутньої масштабної відбудови, саме здатність капіталізувати інтелектуальний ресурс і технологічні потужності визначає її життєздатність у довгостроковій перспективі. Висока додана вартість у структурі експорту є тим мультиплікатором, який не лише забезпечує стабільність національної валюти, а й формує попит на висококваліфіковану працю, стимулює розвиток наукомістких виробництв та дозволяє Україні інтегруватися у глобальні ланцюги створення вартості не як постачальник сировинних ресурсів, а як повноправний технологічний партнер.

В умовах четвертої промислової революції додана вартість перестає бути лише різницею між ціною реалізації та вартістю спожитих ресурсів. Вона стає мірилом технологічного суверенітету держави. Для України, яка має потужний інженерний базис, ключовим викликом є подолання так званої «пастки середнього доходу» через зміщення акцентів у бік інтелектуально місткого виробництва. Тобто економічна стійкість держави стає прямо пропорційною складності товарів, які вона пропонує світовому ринку. Це вимагає розуміння того, що в глобальних ланцюгах створення вартості найбільша частка прибутку акумулюється на етапах розробки (R&D) та фінальної дистрибуції високотехнологічних систем, тоді як етап безпосереднього виробництва стандартних компонентів стає дедалі більш низькомаржинальним [1].

Перехід до експортної моделі, орієнтованої на складні продукти, безпосередньо впливає на стійкість платіжного балансу. На відміну від сировинних ринків, де цінова кон'юнктура диктується глобальними біржами, ринок високотехнологічної продукції дозволяє експортеру встановлювати преміальну ціну за унікальність, якість та сервісну підтримку. Це створює умови для формування інтелектуальної ренти, яка є набагато стабільнішим ресурсом для національного бюджету, ніж рента природна. Більше того,

розвиток таких експортних напрямів стимулює внутрішній попит на освіту високого рівня, професійні стандарти та розвиток регіональних інноваційних екосистем. Синергія науки та бізнесу дозволяє створювати продукти, що за своїми характеристиками не лише не поступаються європейським аналогам, а й часто перевершують їх за рахунок гнучкості та адаптивності до специфічних потреб замовника [2].

Оцінюючи поточний стан експорту України за останні роки, слід відзначити його надзвичайну адаптивність, що межує з феноменальною стійкістю. Попри значні руйнування промислової інфраструктури, український бізнес зумів релокувати потужності, диверсифікувати логістичні шляхи та знайти нові ніші на міжнародній арені. Ми спостерігаємо поступове витіснення традиційних «важких» груп товарів більш динамічними технологічними рішеннями. Зокрема, у секторах енергетичного машинобудування, робототехніки та засобів автоматизації з'являються кейси успішної експансії на ринки Європейського Союзу. Це свідчить про те, що вітчизняні підприємства навчилися капіталізувати складність своїх інженерних рішень. Проте загальна картина експортних потоків залишається фрагментарною, де висока додана вартість часто нівелюється логістичними витратами та тривалими процедурами сертифікації.

Важливо розуміти, що кожен додатковий відсоток доданої вартості в експортному товарі – це інвестиція в розвиток людського капіталу всередині країни. Адже виробництво складного обладнання потребує залучення десятків суміжних галузей: від розробників ПЗ до виробників прецизійних деталей (технологічно складних, високоточних). Такий мережевий ефект створює тисячі робочих місць для фахівців високої кваліфікації, що є єдиною реальною протидією трудовій міграції.

Попри успіхи, динаміка показників свідчить про збереження інерційності, оскільки значна частка валютних надходжень все ще генерується аграрним сектором та видобувною промисловістю. Якісні показники вказують на «сировинну пастку», де країна змушена конкурувати на ринках із низькою маржинальністю, що робить її вразливою до коливань світових кон'юнктурних цін.

Успішна реалізація потенціалу ВДВ на зовнішніх ринках неможлива без ефективного інституційного супроводу, де митне регулювання виступає не просто технічним етапом, а стратегічним фільтром. Митна політика має бути синхронізована із промисловою стратегією держави. Будь-яка затримка на кордоні для інноваційного продукту, який часто має жорсткі терміни пусконаладження, є критичною. Тому реформування митної служби має йти шляхом повної діджиталізації та впровадження систем інтелектуального аналізу ризиків, які б відрізняли складний інженерний експорт від транзиту сировини, надаючи першому режим найбільшого сприяння. Це створює

підґрунтя для формування нової промислової політики, де митне регулювання має стати не просто інструментом контролю, а динамічним механізмом підтримки національного виробника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Геоекономічне позиціонування України у сучасному світі : монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2025. 253 с.

2. Карпенко А. В. Розвиток інтелектуальних активів людського потенціалу: теорія та практика: монографія. Запоріжжя: ФОП В. В. Мокшанов, 2018. 510 с. URL: <https://jmonographs.donnu.edu.ua/article/view/6940> (дата звернення: 25.03.26)